

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАЛОГО АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ:
ЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Байдак Ірина Іванівна

старший викладач

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

м. Дніпро, Україна

Анотація: розвиток аграрного підприємництва в Україні, особливо в умовах гострої конкуренції, техніко-технологічних змін виробництва неможливий без ефективного державного регулювання. Формування сприятливого інституційного забезпечення для розвитку малого аграрного підприємництва в Україні потребує врахування значущості неформальних інститутів та пошуку механізмів їх удосконалення.

Ключові слова: агробізнес, сільські території, мале аграрне підприємництво, кооперація, державне регулювання,

Розвиток та інтенсифікація сільськогосподарського виробництва України в сучасних умовах неможливий без активізації малого агробізнесу та формування його сучасної моделі господарювання згідно з принципами сталого розвитку. Мале аграрне підприємництво в більшості країн світу забезпечує продовольчу безпеку країни, сталий розвиток сільських територій та сприяє збереженню земельних ресурсів. Проте в Україні суб'єкти малого аграрного підприємництва мають нестачу фінансових, технічних і матеріальних ресурсів для свого

розвитку. Така ситуація вимагає розроблення якісно нової моделі державного регулювання та створення ефективної системи державної підтримки малого аграрного підприємництва.

Діяльність малих аграрних підприємств є важливою складовою сільськогосподарського виробництва, оскільки здатна вирішити соціально-економічні проблеми відродження села, забезпечувати продовольчу та екологічну безпеку. Водночас розвиток аграрного підприємництва в Україні, особливо в умовах гострої конкуренції, техніко-технологічних змін виробництва неможливий без ефективного державного регулювання.

Варто врахувати, що виробництво в аграрній сфері має специфічні особливості, які значною мірою впливають на ефективність господарювання малих аграрних підприємств:

- земля – головний засіб виробництва, а виробництво пов'язане з живими організмами рослин і тварин;
- попит на сільськогосподарську продукцію нееластичний за ціною;
- сезонність виробництва й нерівномірності пропозиції сільськогосподарської продукції впродовж року;
- швидке псування значної частки сільськогосподарської продукції, що вимагає спеціальних умов зберігання та реалізації;
- зональна спеціалізація сільського господарства;
- охоплення значної території та тривалий період виробництва сільськогосподарської продукції;
- споживання великої частки виробленої сільськогосподарської продукції в середині господарства;
- нерівномірність надходження використання фінансових ресурсів;
- висока залежність між усіма галузями сільського господарства;
- висока залежність технологічного процесу галузі рослинництва від природно-кліматичних і часових умов.

Також сільськогосподарське виробництво є сферою діяльності, де одночасно з виробництвом сільськогосподарської продукції створюються певні суспільні нетоварні блага, які також мають свою споживчу вартість – ландшафтні краєвиди, екологічні умови, етнокультурні стани тощо [1, с. 319].

Визначення місця, ролі і перспектив розвитку аграрного підприємництва в економіці України ускладнюється через відсутність єдиної класифікації підприємницької діяльності.

В табл. 1 наведено критерії віднесення аграрних підприємств до категорії «малих» та поділ за організаційно-правовими формами згідно чинного законодавства та статистичних підходів до визначення малих підприємств.

Таблиця 1

Критерії віднесення аграрних підприємств до категорії малих в Україні

Критерії згідно з Господарським кодексом України [2]			
Малі підприємства		Мікропідприємства	
Середня кількість працівників за звітний період до 50 осіб	Річний дохід до 19 млн. євро	Середня кількість працівників за звітний період до 10 осіб	Річний дохід до 2 млн. євро
Критерії згідно з Наказом Державного комітету статистики України від 09.11.2011 №289 [3]			
Площа сільськогосподарських угідь до 200 гектарів		Чисельність ВРХ або свиней до 50 голів	
Чисельність птиці до 500 голів		Чисельність овець або кіз до 50 голів	
Обсяг доходу (виторгу) від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства до 150 тис. грн..		Кількість працюючих у сільському господарстві – 20 осіб;	
Об'єкти організаційно-правових форм господарювання [4]			
Підприємства (фермерське господарство, приватне, колективне, сімейне, спільне, орендне, індивідуальне підприємство)		Господарські товариства (акціонерне, командитне, повне, з обмеженою відповідальністю)	

Кооперативи (виробничий, споживчий, обслуговуючий кооперативи, кооперативний банк)	Об'єднання підприємств (асоціація, консорціум, корпорація, концерн, холдингова компанія)
Об'єднання громадян, профспілки, благодійні організації та інші подібні	Відокремлені підрозділи без статуту юридичної особи (філія, представництво)
Організації (установи, заклади) – приватна, державна, комунальна організації, орган місцевого самоврядування, органи державної влади	Інші організаційно-правові форми (фізична особа-підприємець, кредитна спілка, споживче товариство, товарна біржа)

Структурні перетворення державно-політичної та правової системи, трансформація господарського комплексу України на початку 90-х рр. ХХ ст. сприяли формуванню різних організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві.

Найпоширенішою організаційно-правовою формою у сільському господарстві, яка виникла у цей час, є фермерське господарство – господарство сімейного типу, в якому виробництво здійснюється переважно членами сім'ї та родичами. Відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування [5].

Саме фермерські господарства в умовах гнучкої економічної політики дають змогу ефективно поєднувати підприємницьку ініціативу селян, їх господарські можливості з державно-регіональними інтересами, соціальною сферою і стилем життя селян [6, с. 29]. Малі фермерські господарства є основою збереження культурно-історичних традицій, специфічного способу життя і чинником екологічної стабільності.

Умови розвитку малих фермерських господарств:

- можливість безоплатно одержати земельні ділянки у користування для ведення фермерського господарства;
- можливість отримати державну підтримку через Український державний фонд підтримки фермерських господарств;
- висока мотивація до розвитку діяльності і отримання позитивних результатів;
- можливість передачі власного досвіду дітям і виховання у них менеджерських якостей, почуття любові і поваги до рідної землі;
- можливість жити і працювати сім'єю спільно, залучати родичів до членства у фермерському господарстві;
- можливість переселенцям, які створюють фермерське господарство отримати одноразова грошова допомога за рахунок державного бюджету.

Іншою перспективною, але менш поширеною організаційно-правовою формою, яка сприяє підприємницькій активності сільського населення є кооперація.

Кооператив є юридичною особою, утворений виробниками сільськогосподарської продукції, що добровільно об'єдналися на основі членства для провадження спільної діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [7].

Кооперація дрібних сільськогосподарських виробників – це шлях для селян відстояти свої інтереси у якості потенційних партнерів та водночас конкурентів великого сільськогосподарського бізнесу. Кооперативна модель господарювання може стати поштовхом до відродження українського села, створює робочі місця, збільшує доходи селян, зменшує міграцію, підвищує позитивну зміну ментальності сільських жителів.

Мале підприємництво на селі розвивається в двох напрямках: сільськогосподарському і несільськогосподарському. Другий напрямок є

важливим чинником збереження і розвитку сільських територій, як альтернативна зайнятість на селі, що допоможе вирішити ряд проблем, серед яких виділяється значне погіршення демографічної ситуації. Вона спричинена відтоком сільської молоді до міст через відсутність належних умов життя та працевлаштування..

Забезпечення розвитку малого аграрного підприємництва на сучасному етапі вимагає розробки механізму господарювання на основі поєднання традиційних засад ринкової економіки та державного регулювання.

Таке посилення ролі держави в вирішенні проблем аграрного сектора України передбачає створення дієвої системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва. Регулювання цього напрямку має цільове спрямування і передбачає забезпечення продовольчої безпеки, збалансованого розвитку аграрного виробництва та сільських територій через формування сприятливого середовища для розвитку малого аграрного підприємництва, забезпечення його ефективності і конкурентоспроможності.

Ефективне функціонування системи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва вимагає дотримання базових (доцільності, адекватності, ефективності, збалансованості, передбачуваності, прозорості та врахування громадської думки) та специфічних принципів розвитку малого аграрного підприємництва [8]:

- принцип законності;
- принцип оптимальності;
- принцип відповідальності;
- принцип соціальної спрямованості;
- принцип екологічно безпечного землекористування;
- принцип симетричного розвитку рослинництва і тваринництва;
- врахування зональної специфіки розвитку сільського господарства.

Формування ефективної нормативно-правової бази є основою розвитку малого аграрного підприємництва. Загальними правовими нормами державного

регулювання розвитку малого аграрного підприємництва є положення Конституції України, Господарського, Податкового, Бюджетного, Земельного, Водного та Лісового кодексів України, Закону України «Про Державний бюджет» та ряд спеціальних законів.

Адміністративні методи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва полягають у збалансуванні інтересів суб'єктів господарювання через інститут влади з метою захисту інтересів суспільства, навколишнього природного середовища та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на міжнародному ринку.

Засобами адміністративного впливу є заборони, штрафи, квоти, ліцензії, сертифікація, нормативи, стандарти. На сьогодні, в Україні, відсутня національна система сертифікації органічної продукції, тому виробники здійснюють свою діяльність відповідно до міжнародних стандартів.

Соціально-психологічні методи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва передбачають створення мотиваційних чинників з метою підвищення трудової активності громадян України через стимулювання і розвиток економічно ефективних способів організації виробництва на селі.

Економічні методи державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва пов'язані зі створенням державою фінансових і матеріальних стимулів впливу на економічні інтереси малих аграрних виробників, зберігаючи право на вільний вибір. Реалізуються через фіскальне, грошово-кредитне, цінове регулювання з метою створення сприятливого середовища для розвитку.

Досвід зарубіжних країн показує, що використання методів державного регулювання в економіці може допомогти вирішенню низки проблем, але може спричиняти і проблеми. Це зумовлює вибір оптимального варіанту державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва шляхом поєднання методів та регуляторів впливу. Повинні бути враховані політичні, соціальні, економічні, екологічні тенденції в країні і сільській місцевості зокрема.

Обмежені фінансові можливості держави вимагають формування пріоритетних напрямів державної підтримки аграрного сектору. Мале аграрне підприємництво, як елемент розвитку сільських територій та збереження природних ресурсів, має першочергово залучатися до державного фінансування. Державні та обласні аграрні бюджети повинні систематично передбачати низку заходів для розвитку потенціалу малого підприємництва на селі. Частково вимоги по підвищенню ефективності враховуються у схваленій Національною радою реформ 4 грудня 2015 року «Єдиній комплексній стратегії та плані дій розвитку сільського господарства та сільських територій до 2020 року» (Стратегія).

Відповідно до Стратегії мають бути розроблені такі програми:

- підтримки для фермерів-початківців;
- інвестиційної підтримки розвитку та диверсифікації сільськогосподарської діяльності;
- підтримки малих сільськогосподарських виробників щодо кредитування та страхування;
- надання дорадчих послуг малим аграрним підприємствам з метою вдосконалення навичок у застосуванні технологій господарювання;
- механізм переважного надання державних та комунальних сільськогосподарських земель малим сільськогосподарським виробникам.

Система державного регулювання розвитку малого аграрного підприємництва є комплексом взаємопов'язаних елементів, які забезпечують підвищення ефективності господарської діяльності малих суб'єктів господарювання у сільській місцевості та аграрного сектора країни.

Розвиток малого аграрного підприємництва залежить від діяльності органів різних регуляторних рівнів:

- міжнародний рівень, при якому регулювання здійснюється відповідно до встановлених договорів, квот, стандартів та членства у міжнародних організаціях (ФАО, ІФАД, IFOAM) НАССР; Global GAP);

- європейський рівень, який містить комплекс правил і норм, що регулюють сферу виробництва та торгівлі (Постанова Ради Європи № 834/2007 від 28 червня 2007 року «Про органічне виробництво та маркування органічних продуктів», Регламент (ЄС) № 1307/2013 Ради ЄС про заснування спільних правил для схем прямої підтримки фермерів у рамках Спільної сільськогосподарської політики);
- загальнонаціональний рівень (Верховна Рада України; Міністерство аграрної політики та продовольства України, Комітет з питань аграрної політики та земельних відносин, Український фонд підтримки підприємництва, Український державний фонд підтримки фермерських господарств);
- регіональний рівень (обласні департаменти агропромислового розвитку, регіональні відділення Українського державного фонду підтримки фермерських господарств);
- місцевий рівень (районні відділи агропромислового розвитку, сільські та селищні ради).

Одна з причин низького рівня розвитку малих підприємств – пасивність населення. Її можливо подолати створивши інститут громадянського суспільства для контролю за діяльністю органів державної влади, відстоювання питання розвитку малого аграрного підприємництва і сільських територій.

Зростає вплив міжнародного співробітництва на розвиток малого аграрного підприємництва в Україні. Серед міжнародних організацій, варто виділити:

- Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад» –;
- Канадська неурядова організація SOCODEVI (Квебек);
- Канадська агенція міжнародного розвитку (CIDA);
- Український проект бізнес-розвитку плодоовочівництва (УПБРП);
- Проект Агроінвест Агентства США з міжнародного розвитку (USAID).

Формування сприятливого інституційного забезпечення для розвитку малого аграрного підприємництва в Україні потребує врахування значущості

неформальних інститутів та пошуку механізмів їх удосконалення. Однією із перешкод формування кооперативних відносин у сільській місцевості, які є єдиним способом забезпечення конкурентоспроможності малого аграрного підприємництва, виступають неформальні інститути, які впливають на формування малого аграрного підприємництва в Україні через закладання підвалин економічної культури суспільства й сприяє створенню сприятливих факторів необхідних для розвитку підприємництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гром'як Т.Д. Сільський розвиток і суспільно-економічні відносини / Т. Д. Гром'як // Інноваційна економіка. – 2012. – № 2. – С. 319–321.
2. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]: від 16.01.2003, № 436-IV із змінами та доповненнями.//Законопроекти./Упр. комп'ютериз. Систем апарату Верховної Ради України.–2015.–Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств: Наказ 21 Державного комітету статистики України від 09.11.2011 № 289 [Електронний ресурс]. – [К.]: Держкомстат, 2011. – 21 с. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metoddoc/2011/289/metod.pdf.
4. Класифікація організаційно-правових форм господарювання / укл. А. Варнідіс та інші; Державний комітет статистики України за участю Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ. – К.: Держкомстандарт України, 2004. – 26 с.
5. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

6. Гнатишин Л. Фермерські господарства в організаційній системі сільськогосподарського виробництва / Л. Гнатишин // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5, № 1–2. – С. 26–31.
7. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/469/97>.
8. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.